

Dimne (*Belad i Irandoht stižu na dvor*), s tom razlikom što stablo u ovoj sceni nije glatko, nego čvornovato. Upadljiva pojedinost ilustracija ovog primerka Kelile i Dimne je to što je polovina svake slike unutar okvira praćena tekstom, dok ostatak značajno strči prelazeći široke margine strane. Na primer, u sceni *Belad i Irandoht stižu na dvor* gornji deo dvora je naslikan iznad prva dva reda teksta, na vrhu margine. Glavni deo slike, posle prva dva reda, nalazi se iznad četrnaest drugih redova i zauzima prostor jednak onom od pet redova. Polje oko dvorca jednom trećinom širine okvira prelazi u desnu marginu, a drveće oslikano na tom delu povezuje desnu stranu sa gornjom marginom. U polju su prikazani po jedno stablo badema i breskve u cvatu, što je uobičajeno u predstavljanju proleća.

Tri teksta – *Garšasbname Asadi Tusija*, *Šahinšahname*, odnosno opis Timurovih osvajanja i *Bahmanname Iranšaha* – sva tri datirana u 799. godinu i najverovatnije ilustrovana u Širazu sakupljena su u jedan rukopis koji se čuva u

Britanskom muzeju u Londonu. Kaže se da je ovaj rukopis, na kome je prikazano proleće, bio među darovima koji su pripremili stanovnici Širaza kako bi odvratili Timura od napada na njihov grad.

Iz perioda između početka 15. veka i vremena kada je proleće oslikano u Bejsukurijevoj Šahnami sačuvano je još sedam dragocennih rukopisa od kojih svaki ilustruje uobičajena pravila predstavljanja proleća u tom periodu. Dva su pesničke zbirke, dve kopije Kelile i Dimne, dve kopije poeme Humaj i Huma-

jun iz Hadžu Kermanijevog Divana, i kopija poeme Hosro i Širin iz Nizamijeve Hamse.

Izvanredna književna antologija sakupljena 1410. godine u Širazu za Timurovog unuka i guvernera Farsa, Eskender Mirzu, čuva se u Gulbenkianovoj fondaciji u Lisabonu, zanimljiva je po inovaciji u prikazivanju prolećnog polja: u sceni *Zatvorenici ispred Hosroa* zemlja je zlatna, a sunce azurno. Prolećno cveće briljantno je oslikano na zlatnoj zemlji, a pupoljci sjaje na pozadini od azurnog sunca.

Druga književna zbirka iz istog perioda, takođe, najverovatnije izvedena u Širazu, ko-

ja se čuva u Britanskom muzeju u Londonu, na sledeći način predstavlja proleće u sceni Aleksandar u poseti pobožnjaku iz pećine: tekst je smešten koso na širokoj gornjoj margini i levoj polovini strane. Tamno nebo formira veliki trougao između teksta i zakrivljene gornje ivice brežuljaka. Stablo sa plodovima je na-

slikano iznad središnje stene čije izvijane grane pokrivaju čitavu trouglastu površinu neba, dok njegovi cvetovi izgledaju kao kiša koja pada po planini.

Kopija Kelile i Dimne koja je ilustrovana između 1410. i 1420. godine, a nalazi se u biblioteci Kah-e Golestan u Teheranu, smatra se najlepšom stranom iranskog slikarstva. Scena *Šanzabe na pašnjaku* predstavljena je sa zlatnim nebom, tirkiznim poljem prošaranim sa tek izraslim žbunjem, bokorom prolećnog cveća i srebrnom rekom oivičenom

***Kolektivno pamćenje
Iranaca prati osobite
pojedinsti proleća od
epohe Kej Kavusa, a te
osobnosti je još Firdusi
zabeležio u svom pe-
vanju o Mazanderanu.***

travom pokrivenom majušnim belim i ljubičastim cvetovima, pleni svojom čarobnom čistotom i jednostavnošću. Na desnoj strani, u maniru 14. veka prikazani su grozdovi trske i jedno drvo sa svetlim i tamnozelenim lišćem koje prolećni vetar povija ka centralnom delu kompozicije, privlačeci pogled posmatrača ka velikom grozdu cveća u sredini polja, a odatle ka predivnom žbunu u gornjem desnom uglu na graničniku između zemlje i neba, a odatle na veliki buket belog sleza u donjem desnom uglu slike, pružajući potpun prizor prekrasnih prolećnih užitaka (sl. 2). Isto zlatno nebo se vidi i u sceni Stari lav, lisica i magarac, iznad poljane boje slonove kosti na kojoj je prikazan lav kako napada magarca. Glavni predmet je na dnu uramljen srebrnom rekom, a sa strana razbeharalim granama dva drveta. Tu se nalazi cveće i bilje sa prethodne slike, koje je majstorski razasuto u praznom prostoru i ukazuje na prisustvo proleća.

U drugoj kopiji Kelile i Dimne izrađenoj 1430.

godine, koja se čuva u Topkapi Saraju u Istanbulu, nalazi se scena *Lav razdire kravu* koja je inspirisana rukopisima iz Pariza i Teherana, upotrebljena su uobičajena pravila predstavljanja proleća. Umetnička inovacija ove kopije je u koloritu neba i stena: ravnica boje slonove kosti završava se tirkizno obojenim stenama iste nijanse kao i nebo, sa uskom zelenkasto-tirkiznom trakom između, koja ih razdvaja. Umetnik je koristio istu plavičasto-tirkiznu nijansu kao u slučaju neba da bi istakao ravnicu (sl. 1).

Predivna strana iz kopije Hadžu Kermanijevog Divana, izrađena u prvoj polovini 15. veka na nepoznatom mestu, čuva se u pariskom Musée des Arts Décoratifs. Na sceni *Humaj i Humajun u vrtu* ovog dela jasno se primećuje da je svaki element predstavljen na najbolji način, što je jedna od najvažnijih slikarskih konvencija tog perioda (sl. 3).

Prema uobičajenim pravilima iranskog slikarstva u 15. veku, proleće je smatrano najlepšim godišnjim dobom. Uvek kada umetnik treba da oslika scenu u unutrašnjosti nekog objekta, mada je prvenstveno hteo da prikaže enterijer, tu su i drveće u cvatu i bokori cveća da podsete posmatrača da se radnja događa u

proleće. Primer ovakvog slikanja vidi se na dva rukopisa nastala u prvoj polovini 15. veka.

U sceni *Šapur dovodi Farhada u Širinin dvor*, iz kopije Nizamijeve Hamse, izrađene oko 1420. godine u Tabrizu, a koja se čuva u Freer Art Gallery u Vašingtonu, kroz otvoren prozor iza Širin, koji se nalazi na vertikalnoj osi slike, vidi se drvo u cvatu kako stoji usred zelene tra-

ve u vrtu. Sa rešetkastih prozora na levoj i desnoj strani palate je žena koja gleda unutra, a iza njene glave se vidi drvo u cvatu.

U sceni Hadžu Kermanijevog dela *Humaj i Humajun*, izrađenog 1427. godine u slikarskoj radionici biblioteke Bejsungur u Heratu, a koja se čuva u bečkoj državnoj biblioteci Staatsbibliothek, proleće je naslikano izvan prozora dvorske palate: u sceni *Humaj posmatra portret princeze Humajun* na zidu kroz tri prozora dvorske palate vide se tri drveta, od kojih jedno ima bele a drugo roze

Prema uobičajenim pravilima iranskog slikarstva u 15. veku, proleće je smatrano najlepšim godišnjim dobom.

cvetove, dok je treće sa zelenim lišćem, pored koga grančice ružinog bokora podsećaju na proleće.

S kraja 14. veka uobičajeno pravilo iranskog slikarstva postaje to da se svaki element slike predstavlja na najbolji način: nebo je ili zlatno ili azurno, sa zlatnim mesecom i zvezdama, jer je zlatno nebo, po mišljenju umetnika, bilo najlepše. Zemlja se prikazuje po dnevnom svetlu i najčešće u proleće, jer se lepota cveća i trave najbolje vidi na dnevnom svetlu. Vreme cvetanja badema, breskve i ostalog voća je kratko, ali prekrasno; zato ta lepota mora biti zabeležena. Drveće s proleća bolje pokazuje lepotu stabala i grana, a beli i roze cvetovi posebno blistaju na zlatnoj i azurnoj pozadini. Do treće dekade 15. veka sva ova pravila postepeno su se usavršila i utemeljila u delima iranskih slikara i održala se do sredine 16. veka, kada se u umetnosti ilustriranja knjiga javlja novi trend. Novi trend se može nazvati „ispoljavanje veštine“. Kompozicije su komplikovane i prenatrpane, broj likova pokazanih na njima je veći, kolorit je raznovrsniji i vedriji, a slikari počinju da zajedno prikazuju elemente proleća, leta i jeseni, dok je od vizuelnog jedinstva kompozicije važnije umeće izvođenja detalja. Drugim rečima, počinje period deklinacije u ilustriranju persijskih rukopisa.

1 U delu Persijsko slikarstvo Basila Greja stoji: „U vreme vojnih pohoda na Persiju, zanatlije zarobljene u iranskim gradovima Timur je slao u Samarkand. Tako su 1393. godine zanatlije Širaza i Bagdada poslani u Samarkand.“ (str. 65) „Nakon Timurove smrti, njegov sin Šahroh, koji je 1398. godine postavljen na mesto guvernera Herata, doveo je u taj grad sve



sl. 3 *Humaj i Humajun u vrtu*, Divan Hadžu Kermanija prva polovina 15. veka

zanatlije i umetnike koje je Timur poslao u Samarkand.“ (str. 80) „Šahrohov sin Bejsungur je 1420. godine dao da se podigne biblioteka, iste godine kada je od Turkmena povratio grad Tabriz. Sa tog pohoda Bejsungur je sa sobom u Herat doveo kaligrafskog majstora Džafera, koji je izmislio nasta'lik pismo, i postavio ga na čelo najčuvenije prepisivačke radionice tog vremena.“ (str. 83, 84)

„Sva je verovatnoća da je Džafer pozvao u Herat poznate umetnike iz Tabriza. Prema tome, timuridska slikarska škola predstavlja mešavinu dostignuća škola iz Tabriza, Širaza i Bagdada kasnog 14. i ranog 15. veka“.

preveo
Aleksandar Dragović

Umetnost džamijskih svetiljki

Mehnaz Šajestefar

Svetlost i iluminacija odražavaju postojeće jedne zbilje i izvora života, svetlost (*nur*) je jedno od Božanskih imena po kome je nazvano jedno poglavlje Božije knjige. Pojam svetlosti zauzima posebno mesto i kod islamskih mudraca, gnostika i naučnika. Ona se zato pominje u raznim ograncima islamske umetnosti gde se o njoj govori sa različitih aspekata.

Sredstva za osvetljavanje su one stvari koje su bile povezane sa svetlošću i koja su napravljena radi otklanjanja čovekovih materijalnih i duhovnih potreba, u šta spadaju i kandila.

U ovom radu biće reči o kandilima, njihovoj važnosti i ulozi među ostalim sredstvima osvetljavanja, postojećim primercima, kao i o njihovim verskim aspektima i simbolizmu.

Ustanovili smo obim u kome su kandila, kao jedna upotrebna stvar, kako se u prvih smatra, imala široko značenje u islamskoj umetnosti, i kako su vešti umetnici na tim predmetima u mihrabima, na sedžadama i nadgrobnim pločama mogli da prikažu svoja uverenja i istančane zamisli, što ukazuje na usku povezanost između vere i islamskog verskog zakona sa duhom umetnika.

Značaj kandila sa verskog aspekta

Etimološki, reč kandilo (svetiljka, lampa) je grčkog porekla i dolazi od korena *kandhela*, odnosno italijanskog *candela* i *chandella* (sveća). Prisutan je i njen arapski oblik u istom značenju svetiljke, dok u posebnom smislu označava viseći stalak za svetiljke.

Kandila se proizvode od metala i nekih legura (zlata, srebra, bakra i mesinga), stakla i

gline i izrađuju u raznim oblicima i modelima. Sastoje se iz grlića i tela u čiju se unutrašnjost stavlja sveća ili fitilj. Neki modeli kandila imaju stalak, a neki otvore za postavljanje koji se nalaze na grliću ili telu. Različitih su dimenzija u zavisnosti od mesta na koja se postavljaju.

Površina metalnih kandila ukrašava se različitim arabesknim i floralnim motivima i kaligrafskim potezima koji se najčešće graviraju i rezbare. Kao što smo rekli, kandila imaju poseban značaj u odnosu na ostala sredstva za osvetljavanje. To je u jednom pogledu i zbog njihove upotrebe na blagoslovljenim mestima i u bogomoljama. Prema enciklopediji *Farhang Nazem al atba'* **kandilci** je onaj ko se brine za osvetljenje i pali svetiljke u džamijama, a **kandiltarsa** označava svetiljku u hrišćanskim crkvama.

Kandila se upotrebljavaju u posebnim prilikama – tokom noći koje se smatraju blagoslovljenim, tokom svetog meseca ramazana i petkom.

Niše (*miškat*), prostrani svod na koji se postavljaju kandila su mesta takođe povezana sa kandilama. Pojavom savremenih električnih lampi mihrabi iz džamija ostaju bez kandila, ali se najčešće iznad njih postavljala svetiljka i ne postoji sumnja u to da su u džamijama pa čak i u mihrabima postavljana kandila, kao što saopštava Minučehri, iranski pesnik koji je živio u 4. veku hidžre (11. vek n. e.):

Pogasile su se kandila u mihrabima,

Kada je iz noćne pomrčine obasjalo svetlo.

Ili u stihovima Abdu Rezaka Samarkandija:

Moje srce visi i gori,

kao da je kandilo koje visi u mihrabu.

Ono što takođe ukazuje na značaj i svetost kandila u islamu i odražava verski aspekt

jeste njihovo prisustvo i u drugim umetnostima; kandila se mogu videti u mihrabima izrađenim od kamena i keramičkih pločica, nadgrobnim pločama, tepisima i tapiserijama, ručnim radovima, predmetima od metala itd.

U Iranu je pronađen najstariji predmet sa motivom kandila. Reč je o nadgrobnoj ploči iz Hamadana, datiranoj u 526. hidžretsku lunarnu godinu, obloženoj tirkiznim pločicama na čijem svodnom luku je prikazano jedno kandilo. Ovakvi

motivi su karakteristični za određeno razdoblje (početak šestog veka) kada se uglavnom pojavljuju na kamenim mihrabima, a kasnije se šire primenjuju i urezuju na nadgrobnim spomenicima i popločanim mihrabima.

Osim kamenog mihraba sa masivnim kandilom koji se čuva u širaskom muzeju „Pars“, isti dizajn je na drugim mihrabima izveden ravno. Takav je kameni mihrab Mukufe Hatun, mihrab u džamiji Mafrat u Jazdu i mihrab džamije Mime u Isfahanu, koji listom datiraju iz šestog veka.

Motiv kandila šire se koristi ne samo na kamenim već i na popločanim mihrabima.



Džamijska svetiljka od bronce, 10. ili 11. vek. Na perforiranoj osnovi vide se kufska slova.

Osim na mihrabu od gledosane opeke iz 538. hidžretske lunarne godine, ovaj motiv je upotrebljen na mihrabu zlatne boje iz mauzoleja imama Reze (a. s.) u Mešhedu, koji datira iz 612. hidžretske lunarne godine, i na drugom mihrabu iz 663. godine u istom mauzoleju.

Od drugih primera ukazaćemo na mihrab u Džamiji petka u gradu Varaminu (pored Kazvina) sa emajliranim pločicama iz 663. lunarne hidžretske godine, i na modelirane emajlirane pločice iz sedmog veka kojima je obložen mihrab na grobu Al-Džaitua .

Što se tiče mihraba iz kasnijeg perioda, pomenućemo onaj iz džamije Amir Ćagmak u Jazdu (8. vek) i mihrab u džamiji Abrkavi u Jazdu (10. vek) koji se čuvaju u Narodnom muzeju, kao i mermerni mihrab iz svetilišta šejha Ali Bunjamina u džamiji Bejduhvije u gradu Jazdu .

Isti dizajn je nastavio da se primenjuje na nadgrobni pločama, jedan primerak se može videti na nadgrobnoj ploči posvećenoj nepoznatom vojniku iz epohe Safavida .

Ovaj motiv nije ograničen samo na primere koje smo ovde izneli, već se primenjuje i na drugim predmetima. Primera radi, na jednom avanu iz sedmog veka napravljenom za Omera ibn Mahdija pojavljuje se svetiljka koja je okačena o vrat neke figure .

Isti motiv je prisutan i na nekim tepisima i ćilimima. Po prvi put motiv svetiljke je upotrebljen na čuvenom tepihu iz Ardebila, poznatom kao tepih šejha Safija koji je naručio kralj Tahmosab i koji je istkan u Kašanu 946. lunarne hidžretske godine. Na njemu su prikazane dve svetiljke različitih dimenzija .

Motiv svetiljke je primenjen i na drugim predmetima od tekstila, među kojima i na dva tepiha istkana na severo-zapadu Irana, koji datiraju iz 11. veka, gde su predstavljena tri kandila. U iranskom Muzeju tepiha čuvaju se dva primerka sa motivima kandila, od kojih je jedan poreklom iz Kašana (12. vek), a drugi iz Tabriza (13. vek).

Motiv svetiljki je prisutan i na nekim tablama verskog i gnostičkog sadržaja koje se temelje na kur'anskim ajetima i predajama. Pomenućemo poznatu ploču "Mi'radže pajombar" (*Poslanikovo s. a. v. s. uspeće*) u rukopisnom primerku *Hamse Nezami* koji se pripisuje Muhamedu Zamanu i datira iz 936-950 lunarne hidžretske godine, na kojoj je predstavljen melek ispred Poslanika (s. a. v. s.) kako leti držeći u ruci kandilo.

Dekoracija kandila

Natpisi i dekoracija na kandilima ukazuju na njihovu duboku povezanost sa verskim

sadržajima. Najčešći motivi koje umetnici urezuju na kandila su ljudske i životinjske figure, bilje, geometrijski ornamenti, kaligrafija i razne posvete.

Posvete uglavnom sadrže kur'anske ajete, molitve i blagoslove upućene bezgrešnim imamima (a. s.). One nam, takođe, otkrivaju značaj kandila kod sufija i natpise koje se odnose na mesto i godinu njihove zadužbine.

Na jednom kandilu od mesinga iz devetog veka, poklonu šahu Malek Banu koji se čuva u muzeju Astane Kudse Razavi, u zaslavljenim arabeskama ispisani su ajeti iz sure *Nur* (Svetlost). Osim toga, na grliću mesinganog kandila iz safavidske epohe, koje se čuva u Reza Abasi muzeju, urezani su fragmenti kur'anskog ajeta o svetlosti. Ajet je ispisan u produžetku nešto iznad, u jednom od tri okvira.

Na nekim kandilima mogu se videti ugravirane molitve. Na telu jednog mesinganog kandila iz 946. lunarne hidžretske godine, koji se čuva u Nacionalnom muzeju Irana, ispisana je molitva u dvema od ukupno tri ukrasne kopče.

Kandila se takođe dekorišu graviranim blagoslovima, pozdravima i izrazima ljubavi i prijateljstva upućenim Božijem poslaniku i bezgrešnim članovima njegove očišćene porodice.

Na mesinganom kandilu koje se čuva u Narodnom muzeju Irana na pojasu pored grlića je ispisano *Bože, blagoslovi Muhameda Mustafu, i (blagoslovi) imama Ali Murtezu, i imama Hasana Rezu, i imama Huseina, mučenika sa Kerbele*, a i u gornjem delu se nalazi sedam posveta koje su zapravo produžetak gornje.

Osnova površina kandila sadrži tri posvete razdeljene ukrasnim kopčama, od kojih je jedna nastavak pozdrava i blagoslova na prethodnoj posveti. *Blagoslovi imama Hasana Askerija, i blagoslovi imama Muhameda Mahdija, neka je mir svima njima*.

Na jednoj zlatnoj svetiljci koju je Mahdu Kuli Kadžar u mesecu redžebu 1267. lunarne hidžretske godine zaveštao fondaciji Astane Kuds Razavi, nastalik pismom je ispisano *la*

illahe illaAllah, Muhameded resulullah, Amir el-muminin Ali valijullah, Fatema Zahra sejidata nisa'al-alemin, va'l Hasan al-Mudžteba Abu Muhammed, va Abu Muhammed al- Husein sejjidu'Šuhada, a u nastavku slede imena svih šiitskih imama.

Na posvetama svetiljki se ispisuju i druge, takođe važne informacije – ime umetnika, darodavca, godina izrade i zaveštanja kao i mesto gde je zaveštana.

Na zlatnoj svetiljci *gahar* iz 1271. godine ispisano je nesh pismom *u vreme starateljstva ... ova svetiljka je napravljena meseca ševala 1271. hidžretske godine* a ispod njegovog dragog kamena tirkizne boje *Al melku Allah.*

Ali Akbar Dehhoda, Loghatname dekhoda, Moase entešarat va čap danešgahe Tehran, vol. 11, str. 15673 - 15674.

Mehrane Gorgani, „Abzar va rušanayi dar honar-e eslami va nur dar me'mari Iran“, madale „Miras-e farhangi“ 17, str. 54.

Herbert Edvard Rid, Ketabe honar, Entešarat Moulā, 1367. str. 551.

Kristi Vilson, Tarikh-e Iran bad az eslam, Entešarat Yassavoli, 1366, Teheran.

Dž. D. Karel, Honar eslami, Entešarat Yassavoli, 1368, Teheran.

Sheila Blair and Yonathan M. Bloom, The Art and Architecture of Islam 1250-1800, New Heaven Yale University Press.

Iradž Afšar, Jadgarhaye Yazd, Andžuman-e asare melli, 1348

Arthur Pope/ Phyllis Ackerman, A Survey of Persian Art: From prehistoric Time to the Present, London,

Oxford University, Tehran Asian Institute of Shiraz University, 1988.

Assadollah Melikian Chiravani, Islamic Metal work the Iranian Word 8-18 Century, London, 1982.

Dž. D. Karel, Honar eslami.



Svetiljka u džamiji iz 14. veka sa ornamentom u obliku lotosovog cveta

Arthur Pope/ Phyllis Ackerman, A Survey of ... Zaki Muhammed Hasan, Tarikhe sanaye' Iran bad az Eslam, Entešarate Eqbal, str. 285.

Rahnemaye Muze Ostan Qods Razavi, str. 26-27. Isto, str. 79.

Isto, str. 67-68.

preveo
Aleksandar Dragović

Fatima je Fatima

Ali Šarijati

Šta možemo učiniti?

Šta možemo učiniti usred ove razdiruće misli, koja nam se nameće i koja će nastaviti da nam se nameće? Ko je taj ko može preduzeti odgovornost?

Onaj ko može učiniti nešto, i spasavajući nas, igrati jednu aktivnu ulogu, nije tradicionalna žena koja je uspravljena u svom tihom, krotkom, drevnom modelu, niti je to nova žena, moderna lutka koja je poprimila model neprijatelja, i u tom procesu postala ispunjena i zasićena. Pre, onaj ko može odabrati nove ljudske oblike, ko može pokidati stege stare tradicije, koje su bile predstavljene u ime religije, ali su u stvari bile nacionalni i verski običaji koji su upravljali duhom, mislima i ophođenjem u društvu, jeste osoba koja nije zadovoljna starim savetima. Pokličići iz sumnjivih izvora je ne oduševljavaju. Iza proračunatih (monarhijskih) parola o slobodi, ona vidi ružna, zastrašujuća lica, koja delaju protiv duhovnosti, koja se suprotstavljaju čovečnosti. Ona vidi da su u raskoraku sa duhovnim, tradicionalnim i humanim. Protiv su žena i poštovanja žena.

To su oni ljudi koji znaju odakle potiču one stvari koje nam se nameću. Oni znaju odakle dobijaju svoja naređenja. Kakve stvorove su poslali na tržište! Kreature bez senzitiviteta, bez bola, bez razumevanja, bez odgovornosti, čak i bez ljudskih osećanja. Sveže, čiste lutke. One koje „vrede“. Jasno je u čemu je i za kakav je posao namenjena njihova vrednost. Sredstva njihove podrške i njeni izvori su, takođe, poznati. To je prigovoreno našim ženama, a one znaju zašto.

One su te zbog kojih su: „Ko sam ja?“ i „Šta bih morala biti?“ važni, jer one ne žele da ostanu, niti da postanu takve. One se ne mogu predati onome što je bilo i jeste, bez svoje sopstvene volje i bez izbora.

One žele uzor.

Koji?

Fatimu (s.a.).

Društveni običaji Hidžaza

Fatima (s.a.) je četvrta i najmlađa kći Poslanika islama (s.a.v.s.). Najmlađa ćerka (s.a.) iz porodice koja nema preživelih sinova. Rođena je u društvu u kome otac i porodica sinu pridaju posebnu važnost.

Arapsko društveno ustrojstvo prevazišlo je doba matrijarhata vekovima pre islama. U doba neukosti, koje je prethodilo poslanikovo (s.a.v.s.) misiji, u arapskom svetu je ustanovljen patrijarhat. Njihovi bogovi su postali muškarci, dok su njihovi idoli i melec bili žene (drugim rečima, kćeri velikog boga, al-lah). Plemenima su upravljale „bele brade“, a porodicu su vodili starci. Uglavnom, njihova religija je bila vrsta obožavanja predaka. Držali su se verovanja i običaja koje su imali njihovi preci.

Bilo je protivno veri pradedova kada su se veliki poslanici (s.a.v.s.), pomenuti u Kur'anu, bunili. Součeni sa protivljenjem pradedovskoj veri i mitovima, nastali u vreme najstarijih predaka, plemena su ustala radi odbrane tradicije muškog roda. Bila je to vrsta nasleđenog, oponašajućeg obožavanja, zasnovanog na načelu obožavanja predaka.

Poslanici donose revolucionarnu poruku. Pokušavaju da probude misao koja se zasni-

va na načelu obožavanja Boga. Pored toga, težak život plemena bezvodne pustinje ispunjen je neprijateljstvom između plemena, pa su osnovni principi života „odbrani se i napadni“ i „održavaj svoja obećanja“. U ovom društvu, sin ima posebnu ulogu, zasnovanu na „koristima i potrebama“ socijalnih i vojnih osnova društva.

U skladu sa univerzalnim načelom sociologije, gde je profit zamenjen za vrednost, biti sin je samo po sebi, i za sebe, najviša vrednost. To označava utelovljenje vrlina, značajnih društvenih i etičkih vrednosti i ljudskog dostojanstva. Sa ovoga razloga, ponižavajuće je biti devojka, ili imati kćer. Njena krhkost je zamenjena sa „biti slab“. Njeno „biti slab“ gura je ka ropstvu, a ropstvo čini da se njene ljudske vrednosti umanjuju.

Ona postaje biće koje je rob muškarca, sramota svom ocu, igračka za zadovoljenje seksualnih potreba muškarca, ili „koca“, ili rob u kući svoga supruga. Končno, ovo biće uvek

vreda osećanje ponosa muškarca, jer je ona najviši oblik sramote i beščašća. Radi poboljšanja društva i oslobađanja misli, koliko je mnogo bolje ubiti je dok je još beba, da čast očeva, braće i predaka, svih muškaraca vezanih za nju, ne bude ukaljano. Kao što nam Ferdosi (Ferdowsi) kaže u „Šahname“:

„Bolje je zmajevе i žene
u zemlju pokopati.
Svet će biti bolji,
ukoliko od njihovog prisustva
očišćen postane“.

Jedan arapski pesnik nam kaže: „Ukoliko otac ima ćerku koju želi da zadrži, kad god misli o njenoj budućnosti, mora misliti o tri različita zeta: prvom, kući koja će je skrivati, drugom, suprugu koji će je držati, i trećem, grobu koji će je prekriti. I treći, grob, jeste najbolji!“

Izraz koji se odnosi na grob, kao na najboljeg zeta, postojao je u govoru najbogatijih i najpoštovanijih ljudi. Svi starosedeci i uvaženi oci, koji su vezani za porodicu i porodicu pridaju značaj, kao i očevima i muškim precima, svi oni koji razumeju ideale imena i časti, spremni su i žive u očekivanju smrti, ta-

ko da mogu zatražiti ruku svojih sestara i kćeri radi braka. Mlada i zastrašujući mladoženja se ujedinjuju svojim sopstvenim rukama, ili se za mladu bira najbolji mogući zet. Pesnik podseća svoju kćer na najvoljenijeg zeta: „Grob je najvoljeniji zet“.

To je isti pesnik koji kaže da je bolje žene i zmajevе prekriti zemljom, jer je to način za-

mene: „Pokrivanje devojakа zemljom je način očuvanja časti“. To je razlog iz koga Kur'an, najoštrijim rečima, upozorava na opasnost od ove zastrašujuće „najveće časti“ i kaže:

„Krije se od ljudi zbog nesreće koja mu je dojavljena: da li ovako prezren da je zadrži, ili da je u zemlju zarovi? Kako ružno oni prosuđuju“ (S. XVI, a. 59).

Osetljiva tačka koju je savremeni islamski pisac pronašao u Kur'anu je da je najvažniji koren tragedije ekonomski, usled društvenog straha od siromaštva, koje je preovladivalo u arapskom dobu neukosti. Osnovno verovanje, koje većina današnjih sociologa prihvata i potvrđuje, jeste plemenitost oćinstva nad sinom,

*Zato istorija gleda sa
čudnjem na način na
koji se Muhammed
(s.a.v.s.) ophodio prema
svojoj mladoj kćeri, Fa-
timi (s.a.), na način na
koji joj se obraćao i na
način na koji ju je uzdi-
zao.*



Merjem Kasemi, *zlatovez*

a sramota i niskost u očinstvu nad ćerkom. Ovo etički i duhovno zasnovano verovanje, ovo osećanje i senzitivnost, potiču iz rasprava o duhovnim vrednostima časti, integriteta, dostojanstva, poštovanja i časti muškarca i žene, ili ćerke i sina. Devojčice su žive sahranjivane iz straha da bi u budućnosti mogle doneti sramotu udajom za nepodobnog mladoženju, dopadanjem u ruke neprijatelja za vreme rata i pretvaranjem u ropkinje u stranim zemljama. Sve su ovo sekundarne pojave ili, kako oni kažu, to su očite činjenice koje potiču od izmenjene stvarnosti, koja je poprimila novi oblik. Ali, najosnovniji uzrok je ekonomski.

Kako smo ranije ukazali, u plemenskom sistemu ljudi su suočeni sa teškoćama života i proizvodnje (posebno u pustinjama Arabije) i sa stalno problematičnim odnosima među plemenima. U takvom životu je potrebna snažna i moćna podrška. Automatski, sin postaje važan činilac u ekonomskoj i društvenoj sredini, kao i u odbrani svoje porodice i plemena. On je neophodan i socijalni element porodice i plemena. Sin donosi hleb, ali ga ćerka jede. Prirodno je da polne razlike uzrokuju klasne razlike. Muškarac spada u klasu onih koji poseduju i vladaju, a žene u onu koju poseduju i kojom upravljaju.

Odnos između muškarca i žene je kao onaj između veleposednika i seljaka. Muškarac i žena, kao ekonomske celine, imaju različite ljudske i duhovne vrednosti. Kao privredni zemljoposjednik, on je nosilac krvne veze, nasledene plemenitosti svojoj porodici, kao i etičkih i suštinskih vrednosti, čestitosti i ogromne velikodušnosti. Istina u vezi seljaka, ili žene, je suprotna.

Siromaštvo nosi sve što čovek stekne, ili može steći, na sve četiri strane sveta. Zato ona može postati uzrokom gubljenja samopoštovanja porodice. Uvek postoji mogućnost da će osramotiti porodicu udajući se za nekoga ko nije istog položaja kao ta porodica. Po mom mišljenju, ovaj strah, koji je jedna etička pojava, vezan je jasno za ekonomski činilac, drugim rečima, za očuvanje vlasništva nad zemljom i obezbeđenje bogatstava za buduća pokolenja te porodice.

U patrijarhalnim porodicama, kada otac umre, najstariji sin nasleđuje sve, ne samo zemlju, već, takođe, i žene svoga oca, uključujući sopstvenu majku! Iz ovog posebnog razloga ćerke nisu nasleđivale da očevo bogatstvo ne bi bilo podeljeno, i da ne bi odlazilo drugim porodicama preko ćerki. Ovo je razlog što je u našim vrlo starim porodicama još uvek naglasak na udaji ćerke u okviru porodice. Oni obećavaju ujakovu ćerku za ujakovog sina „na nebu“, kako ujakova ćerka ne bi odnela svoje nasleđe izvan porodice, što bi bilo slučaj ukoliko bi se udala za stranca u gradskoj većnici.

Ovo je razlog što stari istoričari i moderni učenjaci, koji pišu istoriju vere, imaju različita objašnjenja za sahranjivanje žive ženske dece u doba neukosti. Započinjući sa strahom od sramote, beščaća, prezira, predrasudama i strahom od udaje za neodgovarajuću osobu, ili od poruge, kao što to kažu pojedini učenjaci, u primitivnim religijama devojčice su bile žrtvovane bogovima. Ali, Kur'an najstrože i najjasnije kaže da je taj strah bio strah od siromaštva. Drugim rečima, bio je to ekonomski faktor. Druga objašnjenja su samo prazne reči.

Po mom mišljenju, jasna interpretacija i objašnjenje nisu samo radi naučnog objašnjenja razloga ovih ubistava, već da snažno osramote i degradiraju ljude koji govore o etičkim, časnim i plemenitim odgovornostima koje je pleme imalo za sahranjivanje novorođene ženske dece. Njihova surova, okrutna radnja poticala je iz njihove niskosti, opakosti, straha od siromaštva i ljubavi prema bogatstvu. To je bio direktan rezultat njihovog straha i nemoći, njihovo navlačenje zavesa prevare radi skrivanja svoga činjenja, u pokušaju da to objasne plemenitim rečima časti, integriteta, čestitosti i poštovanja.

Kur'an naglašava: „...da decu svoju, zbog nemaštine, ne ubijate. Mi i vas i njih hranimo.“ (S.VI, a.151). To objašnjava glavni uzrok tragedije. Budi ljude. Drugo, osporava lažna, etička i humana objašnjenja. Neposredno i otvoreno kaže da praksa nije ni etička, ni plemenita, već pre stopostotno eko-

nomska. Proizilazi iz pohlepe i bogatstva, iz slabosti i straha.

Pre ovoga, javnost nije bila upoznata sa njihovim stvarnim osećanjima. Za razliku od potlačene klase, većina ljudi je verovala da je to reakcija javne svesti. Verovali su da to pokazuje hrabar duh i da je to štitilo porodičnu čast. Arapsko plemensko društvo je davalo svu čovečansku vrednost sinu, dok je za ćerku smatrano da joj nedostaje svaka čestitost i ljudska autentičnost.

Mladić nije samo sposoban da stvori sredstva za svoj život, već, takođe, pomoć je svom ocu, zaštitnik porodice, porodični i plemenski heroj, kao i ponos svoga roda, nosilac vrednosti svoga nasleđa, nastavljajući društvene egzistencije, duh svoje porodice, vlasnik imena, čuvar institucija i plamena koji pali porodičnu svetiljku nakon smrti svoga oca.

Ćerka je elemenat unutar porodice, živi deo pokušaja. Posle udaje, njena ličnost se topi u kući stranca. Postaje deo pokušaja u drugoj kući, u kojoj ne može zadržati čak ni svoje prezime. Njena deca pripadaju strancu. Ona nose njegovo ime i naslednici su zaoštavštine, što joj je podjednako tuđe.

Mladić ima materijalnu snagu i ekonomski kapital, on pomaže društvu i potpomaže patrijarhalni sistem. Ukrašava život, ima prestiž, slavu, vrednost i duhovni kredibilitet. Podupire porodičnu autentičnost. On je taj koji pruža sigurnost i sredstva za život i koji je budući autoritet te porodice. Ali, devojka, ništa. Ona je u potpunosti privatni posed kuće, biljka koja porodici rađa plodove. Tako je slaba da uvek mora biti šticeana.

Kao ptica kojoj je kamen vezan za nogu da ne bi letela, ona, kao kamen, sprečava ratnika u slobodnom napadu na šatore i utvrđenja neprijatelja. I kada brani svoje pleme, ratnik je uvek zabrinut da ona ne bude uzeta kao ropkinja. Njegova najbeznačajnija nepažnja može je dati u ruke neprijatelju. Tada bi celo pleme trpelo sramotu njenog zarobljavanja.

U mirnim vremenima, porodica mora biti na oprezu da joj ona ne uzrokuje sramotu. Posle svih briga, napora, patnji, troškova, zabrinutosti, dolazi stranac i odvodi je sa so-

bom. Ona je kao polje koje drugi obrađuje i skuplja žetvu. Zato, najbolje rešenje je, prirodno ni jedno ni drugo, do da bude ubijena kada je stavljena u naručje svoje majke, ili da u ranoj mladosti bude data radi braka, a da se hladni grob naziva zetom.

Muškarac koji nema sinova se naziva „prekinutim“. On nema izdanaka, ni trajanja; on je jalov. Čak i reč kousar (kawthar) u Kur'anu znači ispunjenost, dobitak, blagodet, i obeležava onoga ko ima potomstvo i mnogo dece. Bog mu je, u odgovoru nevernicima koji su Njegovog voljenog Poslanika (s.a.v.s.) nazivali „prekinutim“, doneo dobre vesti da će imati veliko potomstvo.

U takvoj sredini, zreo je trenutak da sudbina ostavi po strani veo koji je skriva. Vreme je da se učestvuje i da se usmerava stanje stvari. Život je postao mirna, udobna laguna. Vreme je za ozbiljan, stvaralački prevrat. Vreme je da počnu duvati jaki vetrovi. Iznenada, jedan zapanjujući plan počinje da se ostvaruje, sladak, ali težak. Dvoje ljudi je izabrano da sprovede ovaj plan, otac i kći. Muhammed (s.a.v.s.) (otac), mora nositi težak teret, a Fatima (s.a.), (kći), mora u sebi odraziti novostvorene, revolucionarne vrednosti.

Fatimino (s.a.) rođenje

Najveće arapsko pleme su Kurejšije (Qoraish). Ka'ba je u njihovim rukama, što prirodno daje plemensko dostojanstvo. Podeljeni su na dve porodice, Benu Umajide (Bani Omayyid) i Benu Hašemije (Bani Hashimi). Benu Umajidi su najbogatiji, Ali su Benu Hašemije najpoštovanije jer su odgovorni za nadgledanje poslova u Ka'bi.

Abdul Mutalib (Abdul Muttalib) je iz ove porodice, ali u ovo doba on je pokojni, a njegov sin Abu Talib (Abu Talib), vođa Benu Hašemija, nema moć koju je imao njegov otac. Njegova trgovina je bankrotirala. Živi u siromaštvu, a svoju decu je dao na čuvanje po svojoj porodici.

Među plemenima se razvilo intenzivno rivalstvo. Umajidi su pokušavali da steknu nad-



zor nad celokupnom imovinom i počastima Kurejšija. Želeli su da istovremeno razore duhovno uporište Hašemija. U plemenu Hašemija, Muhammedovoj (s.a.v.s.) porodici je ukazano novo poverenje. Unuk Abdul Mutaliba se upravo oženio Hatidžom (s.a.), bogatom, visoko poštovanom udovicom iz Meke. To mu je pružilo najstabilniji društveni položaj.

Lični ugled i ličnost koju Muhammed (s.a.v.s.) ispoljava, poverenje i kredibilitet koje ima među ljudima, posebno među svim Hašemijama i vođama Kurejšija, sve čini svesnim činjenice da on (s.a.v.s.) odražava čast Abd Manafa (Abd Manaf) i da je on (s.a.v.s.) zaštitnik dostojanstva Hašemija. Posebno, osećaju da će on (s.a.v.s.) biti nosilac časti i dostojanstva koje je imao Abdul Mutalib.

Hamza (Hamzeh) je mladić, atleta. Ebu Leheb (Ebu Leheb) je čovek bez poverenja. Abas (Abbas) je bogat, ali je bez karaktera. Abu Talib je častan, ali bez novca. Muhammed (s.a.v.s.) je jedini koji, zajedno sa svojom suprugom (s.a.), ima karaktera. Takođe, ima mladost. Oni imaju nezanemarljivo bogatstvo i deo su porodičnog stabla Benu Hašemija. Veliki napredak bi morao poteći iz ove porodice. Njihova senka će pasti na Meku.

Svi očekuju rođenje sinova u ovoj porodici, sinova koji će doneti snagu, poverenje i dostojanstvo porodici Abdul Mutaliba.

Prvorodeno dete je devojčica, Zej nab (s.a.).

Ali, porodica očekuje sina.

Drugo dete je kći, Rahije (Roqiyeh) (s.a.).

Očekivanja postaju snažnija i potreba, takođe, raste.

Treća devojčica, Ome Kolsum (Umm Khulthum) (s.a.).

Rođena su dva dečaka (a.s.), Kasem (Qasem) i Abdulah (Abdullah). Nose velika obećanja. Ali, ne cvetaju. Umiru u detinjstvu. Sada je u toj kući troje dece (s.a.), i sve tri su devojčice.

Majka (s.a.) više nije mlada. Njoj je preko šezdeset godina. Otac (s.a.v.s.), mada voli svoje tri kćeri (s.a.), deli osećanja i očekivanja svoga plemena.

Može li Hatidža (s.a.), koja je skoro pri kraju svoga života, roditi drugo dete? Nade su postale jako blede.

Da! Sreća i nada još jedanput ispunjavaju kuću. Uzbudenje dostiže vrhunac. To je po-

slednja šansa za porodicu Abdul Mutaliba, zadnja nada.

Ali, još jednom kćer (s.a.).

Dali su joj ime Fatima (s.a.).

Radovanje i nade Hašemija prelaze na Umajide. Sreća neprijatelja. Došaptavanje pogrdnih umena i uzvika: „Muhammed je 'prekinut'“. Čovek (s.a.v.s.) koji je poslednja karika u lancu svoga roda i koji ima četiri kćeri (s.a.). Ništa više.

Kako je to žalosno. Kakvu divnu i čudnu igru igra sudbina. Život prolazi, a Muhammed (s.a.v.s.) se utapa u oluju svoga života i puta. Biva postavljen za Božijeg poslanika (s.a.v.s.). Osvaja Meku i oslobađa sve zatočenike Kurejšije. Sva plemena su pod njegovim vođstvom i njegova senka je nad celim Arabijskim poluostrvom. Njegov mač seče lica svetskih imperatora. Njegova pesma odzvanja na nebesima i na zemlji. Na jednoj strani, moć, na drugoj, poslanstvo, potpuna čast, koja čak nikad neće dopreti do svesti Umajida, plemena Hašemija, ili svih Arapa i nearapa.

Sada, Muhammed (s.a.v.s.) je poslanik.

U gradu, ispunjenom najsnažnijim talasima radosti, on (s.a.v.s.) ima moć i veličinu, koju ljudsko biće nikada ne može zamisliti. Drvo koje ne raste od Abd Manafa (Abd Manaf), niti od Hašemija, ni od Abdul Mutaliba, već raste ponajpre od svetlosti ispod planine Hira. Proteže se od jednog do drugog horizonta na zemlji. Večno obuhvata i nastaviće da obuhvata svu budućnost do kraja istorije.

A taj čovek (s.a.v.s.) ima četiri kćeri (s.a.).

Ali, ne. Tri od njih (s.a.) su umrle pre nje. A sada, on (s.a.v.s.) ima samo jedno dete, ćerku, najmlađu, Fatimu (s.a.).

Islam revolucioniše položaj žena

Kur'anska reč: kousar

Muhammed (s.a.v.s.) je naslednik sve porodične časti, naslednik nove vrste bogatstva koje nije zasnovano na krvnoj lozi, ni na zemlji, ni na novcu, već na fenomenu otkrovenja. Rođen iz vere, džihada, revolucije, misli i humanosti, on (s.a.v.s.) je prekrasan talas. Od vrednosti, dobija najuzvišeniji duh. Muhammed (s.a.v.s.) je združen sa istorijom ljudskog roda, ne sa onom Abdul Mutaliba, Abd Manafa, Kurejšija, niti Arapa. On (s.a.v.s.) je naslednik Ibrahima, Nuha, Muse, Hrista, a Fatima (s.a.) je njegov jedini naslednik.

„Dali smo ti kousar, o Muhammede! Za svog Stvoritelja, učvrsti molitvu i žrtvuj kamilu. To je on, tvoj najveći neprijatelj, koji je prekinut!“

On, tvoj neprijatelj sa deset sinova, jeste „prekinut“. On je beskoristan, jalov bez najuzvišenijih naslednika. „Mi ti dajemo kousar – Fatimu.“ Na taj način se revolucija javlja u vremenskim dubinama svesti vremena.

Sada kćer (s.a.) postaje imalac vrednosti svoga oca (s.a.v.s.), naslednik sve časti svoje porodice. Ona (s.a.) je nastavak lanca znamenitih predaka, nastavak koji započinje sa Ademom i pelazi na sve vodiče ka slobodi i svesti u ljudskom društvu. Doseže do Ibrahi-

Dvoje ljudi je izabrano da sprovede ovaj plan, otac i kći. Muhammed (s.a.v.s.) (otac), mora nositi težak teret, a Fatima (s.a.) (kći), mora u sebi odraziti novostvorene, revolucionarne vrednosti.

ma i priključuje Musu i Hrista sebi. Stiže do Muhammeda (s.a.v.s.). Zadnja spona u ovom lancu Božanske pravednosti, ispravnom lancu istine, jeste Fatima (s.a.), zadnja ćerka porodice koja je očekivala sina. Muhammed (s.a.v.s.) je znao šta su ruke sudbine pripremile za njega. A Fatima (s.a.) je, takođe, znala ko je. Da! Ovo učenje je napravilo takvu revoluciju. Žena je u ovoj veri tako oslobođena. Zar nije ovo Ibrahimova vera, a oni, njegovi naslednici?

Čast darovana ropkinji

Niko nema pravo da bude sahranjen u džamiji. Najveća džamija na svetu je Masdžid al-haram u Meki. Ka'ba. Ova kuća pripada Bogu. Namenjena je Bogu. To je pravac u kome su usmereni svi obredni namazi. On je naložio, a Ibrahim (a.s.) je izgradio kuću. To je kuća čijim oslobađanjem je počastvovan poslanik islama (s.a.v.s.). On (s.a.v.s.) oslobađa ovu „Kuću slobode“, obilazi oko nje i spušta se da bi prema njoj činio sedžde. Svi veliki poslanici iz istorije su sluge ovoga doma. Ali, ni jedan poslanik nema pravo da tu bude sahranjen. Ibrahim (a.s.) ju je sagradio, ali nije tu sahranjen. Muhammed (s.a.v.s.) je oslobađa, ali ne biva tu sahranjen. U celoj istoriji postoji jedna, i samo jedna osoba kojoj je data takva povlastica. Bog islama je udostojio jednu osobu čašću da bude sahranjena u Njegovoj posebnoj kući, da bude sahranjena u Ka'bi. Koga? Ženu. Ropkinju Hadžar (Hajar), drugu Ibrahimovu (a.s.) ženu i Ismailovu majku. Bog je naložio Ibrahimu (a.s.) da sagradi najveće zdanje bogoslužjenja za čovečanstvo, a pored, grob ove žene. Čovečanstvo se zauvek mora okupljati oko groba od Hadžar i obilaziti okolo.

Ibrahimov (a.s.) Bog je od ogromne ljudske zajednice odabrao ženu, kao svog bezimenog vojnika, majku, i nju, ropkinju. Drugim rečima, Bog je odabrao biće kome, u svim sistemima čovečanstva, nedostaju dostojanstvo i čast.

Čast darovana Poslanikovoј kćeri (s.a.)

Da, u ovoj školi mišljenja se desila takva revolucija. U ovoj veri, žena je oslobođena na ovakav način. Islam na taj način poštuje žene. I još jednom je Ibrahimov (a.s.) Bog odabrao Fatimu (s.a.). Fatima (s.a.), devojčica, stupa na mesto sina kao naslednik svoje loze, zadržavajući dostojanstvene vrednosti svojih predaka, nastavljajući porodično stablo i poverenje.

U društvu gde se rođenje ćerke smatra sramotom, koju može sprati samo sahranjivanje nje žive, gde je najbolji zet, kome se otac može za nju nadati, nazvan grobom, Muhammed (s.a.v.s.) zna šta mu je učinila sudbina, a Fatima (s.a.) zna ko je.

Zato istorija gleda sa čuđenjem na način na koji se Muhammed (s.a.v.s.) ophodio prema svojoj mladoj kćeri, Fatimi (s.a.), na način na koji joj se obraćao i na način na koji ju je uzdizao.

Videćemo da je Fatimina (s.a.) kuća uz Muhammedovu (s.a.v.s.) kuću. Fatima (s.a.) i njen suprug, Ali (a.s.) su jedine osobe koje žive pored Poslanikove (s.a.v.s.) džamije. Oni (a.s.) su iz iste kuće kao i on (s.a.v.s.), i samo dvorište od dva metra razdvaja dva doma. Dva prozora, okrenuta jedan prema drugome, otvaraju Fatiminu kuću (s.a.) ka Muhammedovoj (s.a.v.s.). Svakog jutra Poslanik (s.a.v.s.) otvara svoj prozor i pozdravlja svoju mladanu kćer (s.a.).

Videćemo da kad god Poslanik (s.a.v.s.) polazi na put, kuca na vrata Fatimine (s.a.) kuće i pozdravlja se s njom. Fatima (s.a.) je zadnja osoba koja mu zaželi sretan put. Kad god se vrati sa puta, Fatima (s.a.) je prva osoba koju traži. On (s.a.v.s.) kuca na vrata njene kuće, pitajući kako je ona (s.a.).

U pojedinim istorijskim dokumentima je zabeleženo da je ljubio Fatimino (s.a.) lice i ruke. Ova vrsta ponašanja je više od obične veze između oca i kćeri. Otac koji ljubi ruku svoje kćeri, i to najmlađe kćeri! Takvo ponašanje u toj sredini zadaje revolucionarni udarac po-

rodičnim i nehumanim odnosima u toj sredini. „Poslanik islama (s.a.v.s.) ljubi Fatimine (s.a.) ruke.” Takav odnos otvara oči važnim ljudima, političarima i većini muslimanske populacije, okupljenoj oko Poslanika (s.a.v.s.), zadivljenim pred Fatiminom (s.a.) veličinom.

Ova vrsta ponašanja na strani Poslanika (s.a.v.s.) podučava humanosti i podučava čovečanstvo da se oslobodi istorijskih i tradicionalnih zabluda. Podučava čoveka da side sa faraonskog prestola, da po strani ostavi svoj ponos i okrutno tlačenje i da nakloni glavu kada se suoči sa ženom. Podučava žene da teže za slavom i lepotom čovečanstva, i da po strani ostave svoja stara i nova osećanja inferiornosti, poniznosti i prizemnosti.

Zato Poslanikove (s.a.v.s.) reči ne iskazuju samo ljubaznost oca, već donose odgovornost i striktnu obavezu. On (s.a.v.s.) iskazuje svoje poštovanje prema njoj, i o njoj govori sledećim rečima: „Postojale su četiri najbolje žene na svetu: Merjema, Asije (Assiyeh) (faraonova žena), Hatidža i Fatima”. „Bog je zadovoljan njenom srećom i postaje gnevan usled njene ljutnje.” „Fatimina sreća je moja sreća. Njena ljutnja je moja ljutnja. Ko god voli moju kći, Fatimu, mene voli. Ko god Fatimu čini srećnom, mene je usrećio. Ko god ožalosti Fatimu, ožalostio je mene. Fatima je deo moga tela. Ko god je povredi, povredio je mene. A ko god mene povredi, povredio je Boga.”

Zašto svo ovo ponavljanje? Zašto Poslanik (s.a.v.s.) insistira na uzdizanju svoje mlade ćerke (s.a.)? Zašto insistira na njenom hvaljenju pred ljudima? Zašto želi da svi ljudi budu svesni njegovih posebnih osećanja prema njoj? I konačno, zašto on (s.a.v.s.) toliko naglašava Fatimino (s.a.) zadovoljstvo i ljutnju? Zašto toliko često ponavlja reč „povrediti”, vezujući je za Fatimu (s.a.)?

Odgovor na ovo je vrlo osetljiv i važan. On je jasan. Istorija je na njega odgovorila. Tajna ovih čudesnih činjenja otkriće se u bliskoj budućnosti, samo nekoliko kratkih meseci nakon smrti njenog oca (s.a.v.s.).

Majka svoga oca

Istorija ne samo da uvek priča o „velikanima”, ona je njima posvećena. Deca su uvek zaboravljena. Fatima (s.a.) je najmlađe dete u porodici. Njeno detinjstvo protiče u buri. Datum njenog rođenja je diskutabilan. Tabari (Tabari), ibn Išak (ibn Ishaq) i Sire ibn Hašim (Sireh ibn Hashim) pominju pet godina pre Poslanikove (s.a.v.s.) misije. Moravedž al-Zahib Masudi (Moravej al-Zahib Masoudi) navodi suprotno, pet godina nakon započinjanja Poslanikove (s.a.v.s.) misije. Jakubi (Yaqubi) uzima sredinu, Ali ne sasvim, beležeći „nakon otkrovenja”. Na taj način, postoje razlike među onima koji su beležili predanja. Suniti, potom, kažu pet godina pre misije Poslanika (s.a.v.s.), a šiiti kažu pet godina nakon njegove misije.

Ovu raspravu prepuštamo naučnicima, kako bi nam mogli razjasniti tačan datum njenog rođenja. Mi se bavimo samo Fatimom (s.a.) i Fatiminom realnošću. Ovde nam je nevažno da li je rođena pre, ili nakon Poslanikove (s.a.v.s.) misije.

Ono što je očigledno, to je da je Fatima (s.a.) ostala sama u Meki. Njena dva brata (a.s.) umiru u detinjstvu a Zejnab (s.a.), njena najstarija sestra, koja igra ulogu majke ovog voljenog deteta (s.a.), odlazi u kuću Abi al-Aasa (Abi al_Aas). Fatima (s.a.) sa gorčicom prihvata njeno odsustvo. Zatim red dolazi na Rakije (s.a.) i Ome Kolsum (s.a.). One (s.a.) se udaju za sinove Ebu Leheba i Fatima (s.a.) ostaje još usamljenija. To u slučaju da uzmemo da je rođena pre Poslanikove (s.a.v.s.) misije. Ukoliko prihvatimo drugo, onda je sama čak od vremena kada je otvorila oči. U bilo kom slučaju, početak njenog života se poklapa sa teškom poslaničkom misijom. Ispunjen je velikom borbom, teškoćama i kaznama, čije senke prekrivaju Poslanikovu (s.a.v.s.) kuću.

Dok njen otac (s.a.v.s.) nosi na svojim plećima ovlašćenje za osveščivanje čovečanstva i pati zbog neprijateljstva neprijatelja čovečanstva, njena majka (s.a.) pomaže svom voljenom suprugu (s.a.v.s.). Sa početnim is-



kustvima iz detinjstva, Fatima (s.a.) kuša patnju, žalost i bes života. Kao jako mala, sme slobodno da se kreće naokolo. Ona se koristi tom slobodom da bi pratila svoga oca (s.a.v.s.). Ona (s.a.) zna da njen otac (s.a.v.s.) nema svoj samostalni život da bi mogao uzeti ruku svoga deteta i šetati slobodno i lako niz ulice i do bazara. On (s.a.v.s.) uvek ide sam. Među talasima gradskih neprijatelja i neprijateljstava, on (s.a.v.s.) pliva okružen opasnošću sa svih strana. Mala devojčica (s.a.), koja razume sudbinu svoga oca (s.a.v.s.), ne dozvoljava mu nikada da ide sam.

Mnogo puta vidi oca (s.a.v.s.) kako stoji usred gomile ljudi. On (s.a.v.s.) im govori blago, a oni ga, u odgovoru grubo teraju od sebe. Njihov jedini odgovor je njegovo ismevanje i iskazivanje neprijateljstva. On (s.a.v.s.) se ponovo oseća usamljenim i bez prijatelja. Ali, tiho i strpljivo, okuplja novu grupu oko sebe. Počinje svoj govor opet iz početka. Na kraju, umoran i bez postignutog napretka, kao očevi druge dece koji se vraćaju sa posla, on (s.a.v.s.) se, takođe, vraća kući, u potrazi za malo odmora, a zatim se ponovo vraća svom poslu.

Istorija nas podseća da je, jednom kada je otišao u Džamiju al-haram, kada je nazvan pogrdnim imenima i kada su ga tukli, Fatima (s.a.), mala devojčica, stajala sama na malom odstojanju od poprišta. Ona (s.a.) je gledala a zatim se vratila kući sa ocem (s.a.v.s.).

Onoga dana kada je on (s.a.v.s.) činio sedžde u džamiji, a njegovi neprijatelji bacali ovčiji izmet na njega, mala Fatima (s.a.) je, iznenada, doprla do svoga oca (s.a.v.s.), kupila i bacila izmet. Zatim je svojim malim rukama punim ljubavi očistila glavu i lice svoga oca (s.a.v.s.), utešila ga i vratila ga njegovoj kući.

Ljudi koji su videli ovu tanku, slabušnu devojčicu (s.a.) pored svog velikog oca (s.a.v.s.), znali su kolika mu je ona (s.a.) uteha. Ona (s.a.) ga je podržavala u njegovim nevoljama i patnjama. U svom čistom, dečijem ophođenju, suošćala je sa njim. Zbog toga je nazvana um al-abiha, majka svoga oca.

preveo
Hosein Abdoli

Izdavačka delatnost Islamske zajednice u socijalističkoj Jugoslaviji

dr Dragan Novaković

Uvod

O kupacija i kasnija aneksija Bosne i Hercegovine od strane Austro-Ugarske, omogućila je postepeno stvaranje muslimanske inteligencije, koja je obrazovanje sticala u Beču i na drugim univerzitetima u carevini. Protekom vremena školovani ljudi potiskuju orijentalnu kulturu i tradiciju i pokazuju veliki interes da se uključe u evropska kretanja i prihvate vrednosti, koje je promovisao i zastupao kapitalistički poredak. Javljaju se i prvi zahtevi da se islam kao religija, kroz reformu klasičnih obrazovnih ustanova, približi narodu i njegovom jeziku. Muslimani u BiH započinju organizovanu izdavačku delatnost, a značajan uticaj na tu aktivnost imala je afirmacija narodnog jezika i usvajanje latiničnog i ćirilicnog pisma. Učena ulema, koja je vekovima pisala na orijentalnim jezicima o različitim pitanjima islama, svoje mesto ustupa autorima koji posvećuju pažnju obrazovnim, privrednim, finansijskim i drugim savremenim temama. Izdavačku delatnost podstakle su i prve štamparije čiji su vlasnici i akcionari bili iz redova islamskih vernika.¹

Iskustva u organizaciji izdavačke delatnosti, stečena u Bosni i Hercegovini tokom austrougarske uprave, poslužila su kao osnov za razvoj te aktivnosti u Kraljevini Jugoslaviji. Administrativna podeljenost Islamske zajednice, koja je trajala do promena izvršenih januara 1929. godine, direktno je doprinela da se u osnovi skromna izdavačka delatnost skoncentriše oko odgovarajućih verskih organa u Sarajevu i Beogradu. Velika zaostalost, i u pojedinim sredinama gotovo potpuna nepismenost muslimanskih masa, onemogućavala je izdavanje verskih publikacija s različitim sadržajima i veće tiraže. Dominirali su udžbenici za verske škole, početnice za versku nastavu, popularne brošure o istoriji islama i najvažnijim teološkim pitanjima te religije. Doktrinarna neodvojivost duhovnog i sve-

tovnog u islamu, direktno je doprinela da primat u izdavačkoj delatnosti postepeno preuzmu političke partije s islamskim predznakom i različita udruženja formirana radi kulturno-prosvetnog uzdizanja muslimanskog življa. Shodno tom osnovnom opredeljenju, u štampanoj produkciji dominiraju novine s popularnim i većini razumljivim sadržajima, tekstovi o istorijskim temama, različiti kalendari i prvi časopisi namenjeni najmlađoj populaciji.

Formiranje socijalističke Jugoslavije, zasnovane na ideologiji i vladavini jedne partije, dovelo je sve verske zajednice u veoma težak položaj, budući da su državni organi sprovodili sistematsku antireligioznu politiku u svim sektorima društvenog života. Opredeljujući se neposredno posle oslobođenja za konstruktivnu saradnju s organima nove vlasti, rukovodstvo Islamske zajednice prolazilo je kroz teške procese prilagođavanja novoj stvarnosti svih oblasti verskog života, uključujući i izdavačku delatnost. Dobro poznavajući značaj pisane reči i pravilno procenivši da je to najpouzdaniji način uspostavljanja neposrednog kontakta s vernicima, Islamska zajednica uložila je velike napore i značajna materijalna sredstva radi konstantnog razvijanja i unapređivanja svih oblika izdavačke delatnosti. Polazeći od procene da je taj zadatak uspešno ostvaren i da je bio u funkciji intenziviranja verskog života na svim sektorima, kroz ovaj rad izvršićemo analizu celokupne izdavačke delatnosti IZ tokom trajanja socijalističke Jugoslavije, polazeći od osnovne pretpostavke da je početak bio skroman, a kraj više nego impresivan.

Knjige i publikacije

Posle oslobođenja i normalizacije verskog života, rukovodstvo Islamske verske zajednice preduzelo je mere da pokrene izdavačku delat-

nost, jer je deo knjiga tokom rata uništen, a odlukom državnih organa zaplenjene su sve verske publikacije nađene u privatnim knjižarama.² Polovinom 1950. godine Vrhovno islamsko starešinstvo tražilo je od nadležnih državnih organa da se obezbedi papir za štampanje najneophodnijih verskih knjiga, koje se godinama nisu mogle naći u prodaji. Ukidanje mekteba i početak izvođenja verske pouke u organizaciji IVZ, postavili su kao prioritet problem štampanja verskog priručnika, prilagođenog zahtevima novog vremena. Zbog nemogućnosti da se uradi kvalitetan tekst verskog priručnika, Saborski odbor doneo je 1958. godine odluku da se preštampa „Mali ilmihal“ iz 1929. godine. Odštampano je 20.000 primeraka, od čega 10.000 latinicom i isto toliko ćirilicom, koji su zahvaljujući popularnim cenama brzo rasprodati.³ Štampanjem tog priručnika prevladani su neki kadrovski i organizacioni problemi, čime je nagoveštena uspešna izdavačka delatnost vrhovnih, republičkih i drugih organa IVZ.

Organizaciono i materijalno snaženje Islamske zajednice i dobri odnosi s državom, omogućili su stalno povećanje broja štampanih naslova, sadržajnu i tematsku raznovrsnost i visoke tiraže. Krajem šezdesetih godina dominirali su udžbenici za potrebe medresa i popularni priručnici namenjeni verskom prosvetavanju najširih muslimanskih masa. Posle priznavanja muslimanske nacije, IZ objavljuje više publikacija u kojima dominiraju tekstovi i rasprave o autohtonosti muslimana, njihovoj kulturi, običajima i drugim posebnostima. Štampaju se i prvi originalni teološko-stručni radovi mladih islamskih intelektualaca i prevode različite knjige s arapskog jezika. Islamske publikacije prodaju se putem pretplate, u džamijama, privatnom sektoru, a svoj put do čitalaca nalaze i preko izlaganja na specijalizovanim sajamskim izložbama. Odbori IZ zaduženi su posebnim uputstvima i naredbama da se dodatno angažuju i doprinesu širenju i popularisanju islamske literature. Pažnja se usmerava na verske službenike za koje se otvoreno kaže da su skloni tradicionalizmu i nespretni da u radu primenjuju savremene i prosečnom verniku pristupačne metode rada. Većina imama ne pokazuje interes za čitanje knjiga, koje predstavljaju najbolji način da se upoznaju sva dostignuća i savremeno tumače-

nje islamskih nauka. Rešenje se vidi u boljem vaspitno-obrazovnom radu u medresama gde mladi moraju steći naviku da čitaju knjige i prate stručnu literaturu. Intelektualno radoznao i moderan verski službenik lakše će steći neophodan autoritet u džematu, a time i mogućnost da odlučujuće utiče na vernike da kupuju i čitaju islamske knjige i svoj porodični i lični život urede prema načelim prezentiranim u njima.⁴ Krajem 1978. godine Starešinstvo IZ za BiH, Hrvatsku i Sloveniju imalo je u prodaji 29 naslova iz različitih islamskih oblasti.⁵

Posle prvih pozitivnih iskustava, pokrenuta je izdavačka delatnost i na albanskom jeziku. Starešinstva IZ u Srbiji i Makedoniji i udruženja ilmije prevodila su i štampala u velikim tiražima popularne verske priručnike i udžbenike verske pouke, koji su izdavani u Sarajevu. Kada su verske publikacije počeli da izdaju privatnici i neka društvena preduzeća Vrhovni sabor pokušao je da uvede red u tu oblast. Rukovodstvo IZ teško se pomirilo s činjenicom da je poznato delo Nerkeza Smailagića „Leksikon islama“ izdalo društveno preduzeće i dobilo priznanje za izdavački poduhvat godine. Doneta je odluka da se verske publikacije mogu štampati samo posle odobrenja VIS-a, ali taj dogovor nije poštovan.

Primat u izdavačkoj delatnosti postepeno preuzimaju republičke organizacije IZ. Starešinstvo za BiH, Hrvatsku i Sloveniju osnovalo je izdavačku ustanovu „El-Kalem“, oformilo kompjutersko odeljenje za pripremu i zaposlilo profesionalne tehničke i druge urednike. Moderna tehnologija omogućila je štampanje znatno jeftinijih knjiga, pristupačnih platežnim mogućnostima prosečnog vernika. Napušta se koncept objavljivanja čisto verskih knjiga i počinje ostvarivanje ambicioznih planova o izdavanju dela iz graničnih područja teologije, istorije kulture i humanističkih nauka. Zahvaljujući teolozima školovanim u Sarajevu i na fakultetima u islamskim zemljama, starešinstva u Srbiji i Makedoniji, potpuno samostalno i bez neophodne kontrole vrhovnih organa, izdavala su različite knjige i publikacije na albanskom i u manjem obimu na turskom jeziku.

Otvaranje i postepena afirmacija Islamskog teološkog fakulteta u Sarajevu, značajno su doprineli unapređenju izdavačke delatnosti. Pokrenuta je posebna „Biblioteka Islamskog teo-

loškog fakulteta" radi objavljivanja magistarskih i doktorskih disertacija, kao i drugih naučnih radova profesora i saradnika tog fakulteta. Planirani zadatak ostvaren je, tako da su krajem osamdesetih godina objavljene sve odbranjene teze. Islamski teološki fakultet izdao je i tri „Zbornika“, u kojima su profesori objavljivali stručne radove i tako sticali afirmaciju u islamskoj javnosti. Originalnu izdavačku delatnost imala je i Gazi Husrevbegova biblioteka. Od 1963. godine izašlo je više tomova kataloga arapskih, turskih i persijskih rukopisa. Poseban godišnjak „Anali Gazi Husrevbegove biblioteke“ pokrenut je 1972. godine. Glavni sadržaj činili su tekstovi iz orijentalistike, islamologije i kulturne istorije muslimana u našim krajevima. Katalog i Anali omogućavali su IZ i njenim kulturnim ustanovama da putem razmene dolaze do najznačajnijih časopisa iz islamskih i drugih država.

Period pred kraj prethodne Jugoslavije karakterističan je po nastojanjima da se oko IZ i njene izdavačke delatnosti okupe intelektualci iz redova muslimana, profesori univerziteta, opozicionari i disidenti. Težište se stavlja na objavljivanje multidisciplinarnih dela, s ciljem da se afirmišu islamske vrednosti i objasni doprinos islama kao religije svetskoj civilizaciji. Počela je i upotreba modernih audio i vizuelnih sredstava radi blagovremenog i pravilnog obaveštavanja vernika. Plan o sopstvenoj televiziji nije realizovan, ali su iskorišćene nove zakonske mogućnosti i 4. novembra 1991. godine osnovana Muslimanska informativna agencija. Odluku o osnivanju doneo je Rijaset IZ u SFRJ planirajući da na taj način kontinuirano obaveštava javnost o životu i radu muslimana u Jugoslaviji. Zbog nerešenog problema finansiranja tako skupog i složenog projekta, štampan je pet-

naestodnevni bilten na engleskom jeziku u kome su objavljivani tekstovi za koje je procenjeno da postoji interes svetskog javnog mnjenja.⁶

Preводи značenja Kur'ana

Prve primerke islamske svete knjige na prostore Jugoslavije doneo je turski osvajač. Bili su to kaligrafski ukrašeni primerci na turskom i arapskom jeziku prepisivani u velikom broju mesta tadašnje prostrane carevine. Primerci Kur'ana zauzimali su počasno mesto u retkim bibliotekama pri poznatim medresama i kućama bogatih ljudi ili pojedinaca koji su imali priliku da

steknu više ili visoko teološko obrazovanje u Istanbulu ili nekom drugom gradu. Učvršćivanjem turske vlasti, uspostavljanjem državne administracije i postepenim ukorenjivanjem islamsko-orijentalne kulture, stvoreni su uslovi da se sveta knjiga počne prepisivati i u pojedinim mestima Bosne i Hercegovine. Sarajevo, Travnik, Goražde i neka druga mesta, postaju centri prepisivanja, a oboga-

ćeni velikoposednici i zanatlije mecene tog visoko cenjenog i od uleme podsticanog posla. Bogato ukrašeni i umetnički vredni primerci svete knjige prepisani i ukoričeni u Bosni i Hercegovini, čuvaju se danas kao velike dragocenosti u bibliotekama širom sveta. Svi ti prepisi bili su na orijentalnim jezicima, tako da nisu bili dostupni širokim narodnim masama, već samo školovanim ljudima i predstavnicima višeg islamskog sveštenstva.

Posle uspostavljanja austrougarske vlasti u Bosni i Hercegovini islamsko sveštenstvo protivilo se svim reformama, a posebno svakom po-

Period pred kraj prethodne Jugoslavije karakterističan je po nastojanjima da se oko IZ i njene izdavačke delatnosti okupe intelektualci iz redova muslimana, profesori univerziteta, opozicionari i disidenti.